Prof. Sakari Melander
26.3.2026

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Asia: **Hallituksen esitys (HE) 14/2026 vp** eduskunnalle varmuusvankeutta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn muuttamista koskevaksi lainsäädännöksi

Aluksi

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on lausuntopyynnössään 20.3.2026 pyytänyt HE:n 14/2026 vp käsittelyyn liittyvää kirjallista asiantuntijalausuntoa, jossa on pyydetty arvioimaan kysymystä siitä, että jos varmuusvankeudesta säädettäisiin sellaisella tavalla, että siinä ei olisi oikeudellisesti kyse perustuslain 7 §:n 3 momentissa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdan a alakohdassa tarkoitetusta rikokseen perustuvasta vapaudenmenetyksestä vaan perustuslain 7 §:n 3 momentissa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdan e alakohdassa tarkoitetusta vapaudenmenetyksestä, olisiko tällainen vapaudenmenetys taannehtivuuskiellon estämättä mahdollista määrätä myös sellaiselle henkilölle, joka on jo lain voimaan tullessa tuomittu lainvoimaiseen vankeusrangaistukseen.

Lausuntonani esitän kunnioittavasti seuraavan.

Lausuntopyynnössä esitetyn kysymyksen oikeudellinen arviointi

1. Jos vapaudenmenetys perustuu EIS 5(1)(e) artiklassa tarkoitettuun ”heikkoon mielenterveyteen” (unsound mind), EIT:n ratkaisukäytännössä on edellytetty toimivaltaisen viranomaisen laatimaa objektiivista lääketieteellistä asiantuntija-arviota henkilön todellisesta mielenterveyden häiriöstä, tämän mielenterveyden häiriön olevan asteeltaan yksilön eristämistä vaativaa sekä vapaudenmenetyksen perustumista siihen, että mielenterveyden häiriö jatkuu (esim. Ilnseher, v.

Saksa [GC], 4.12.2018, 127 kohta ja W.A. v. Sveitsi, 2.11.2021, 36 kohta). Lisäksi tällöin edellytetään, että preventiivinen vapaudenmenetys toimeenpannaan terveydenhuollon toimintayksikössä tai vastaavassa (esim. Ilnseher v. Saksa [GC], 4.12.2018, 138 kohta).

2. Olennaista taannehtivuuskiellon soveltuvuuden arvioinnissa on kysymys siitä, muodostaako vapaudenmenetyksen käsittävä preventiivinen toimenpide rangaistuksen perustuslain (731/1999) 8 §:n ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 7 artiklan kannalta. Perustuslain 8 §:n toisen virkkeen mukaan rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty. EIS 7(1) artiklan toisen virkkeen mukaan rikoksen tekohetkellä sovellettavissa ollutta rangaistusta ankarampaa rangaistusta ei saa määrätä.

3. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytännössä on arvioitu erityisesti Saksan vaarallisia rikoksentekijöitä koskevaa sääntelyä EIS 5 ja 7 artiklan kannalta. EIT:n vakiintuneen ratkaisukäytännön mukaan EIS 7 artiklassa tarkoitettua rangaistuksen käsitettä tulkitaan ja arvioidaan autonomisesti. Painavana lähtökohtana tässä arvioinnissa on, onko vapaudenmenetyksen käsittävä toimenpide määrätty rikoksen seurauksena. Muita arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja ovat toimenpiteen luokittelu kansallisessa oikeudessa, toimenpiteen luonne ja tarkoitus, toimenpiteen määräämistä koskeva menettely ja sen täytäntöönpano sekä toimenpiteen ankaruus (esim. Kafkaris v. Kypros [GC], 12.2.2008, 142 kohta, Bergmann v. Saksa, 7.1.2016, 150 kohta ja Ilnseher v. Saksa [GC], 4.12.2018, 203 kohta).

4. EIT:n ratkaisukäytännössä on useampaan otteeseen arvioitu EIS(5)(e) artiklan nojalla eli ”heikon mielenterveyden” perusteella määrättävän vapaudenmenetyksen suhdetta EIS 7 artiklan taannehtivuuskieltoon tilanteessa, jossa kysymys on ollut preventiivisin perustein määrättävästä vapaudenmenetyksestä (keskeisimmin ks. Ilnseher v. Saksa [GC], 4.12.2018, 202–239 kohta ja Bergmann v. Saksa, 7.1.2016, 149–183 kohta).

5. EIT:n ratkaisukäytännössä kysymystä on arvioitu edellä 3 kohdassa mainittuja seikkoja koskevan kokonaisarvion perusteella. Tilanteessa, jossa preventiivinen vapaudenmenetys määrätään mielenterveyden häiriön hoitamiseen liittyvin perustein, joskin henkilön aiempaan rikoshistoriaan kytkeytyen, ja jossa vapaudenmenetyksen luonne ja tarkoitus selkeästi eroavat muusta kuin mielenterveyden häiriön perusteella toteutetun vapaudenriiston luonteesta ja tarkoituksesta, vapaudenmenetyksen käsittävän toimenpiteen rankaisullinen luonne voi olla siinä määrin hälventynyt, että toimenpidettä ei pidetä rangaistuksena EIS 7 artiklan kannalta (Ilnseher v. Saksa |GC], 4.12.2018, 236 kohta ja laajemmin 215–235 kohta). Olennaista on ollut, että henkilön vapaudenmenetys määrätään nimenomaan muutoin kuin rikosperustaisesti ja nimenomaan henkilön mielenterveyteen liittyvin syin ja kysymyksen tulee olla siitä, että vapaudenmenetystä perustellaan alkuperäisestä syyksilukevasta rikostuomiosta poiketen mielenterveyden häiriöön liittyvin perustein (Ilnseher v. Saksa [GC], 4.12.2018, 227 kohta). Tällöin ei edellytetä, että kytkös alkuperäisen rikostuomion ja uuden preventiivisen vapaudenmenetyksen käsittävän toimenpiteen välillä on täysin katkennut, mutta preventiivistä vapaudenmenetystä määrättäessä painopisteen tulee selvästi olla henkilön lääketieteellisessä ja terapeuttisessa hoidossa (Ilnseher v. Saksa [GC], 4.12.2018, 225 kohta). Muunlainen preventiivisistä syistä toteutettu vapaudenmenetys muodostaa edelleen rangaistuksen EIS 7 artiklan kannalta (Ilnseher v. Saksa [GC], 4.12.2018, 228 kohta).

6. Jos sen sijaan tuomion jälkeinen rikosasiassa toimivaltaisen tuomioistuimen määräämä preventiivinen vapaudenmenetys täytäntöönpannaan tavanomaisessa vankilassa eikä täytäntöönpanon keskeinen sisältö muodostu terapeuttisista toimenpiteistä ja kysymys on väitetysti

vapaudenmenetyksestä EIS(5)(1)(e) artiklan perusteella, vapaudenmenetystä on EIT:n ratkaisukäytännön perusteella pidettävä EIS 7 artiklan kannalta rangaistuksena. Tällöin myös taannehtivuuskielto tulee täysimääräisesti sovellettavaksi (esim. W.A. v. Sveitsi, 2.11.2021, 57–60 kohta; tapauksessa katsottiin rikotun myös EIS 4. lisäpöytäkirjan 7 artiklassa tarkoitettua kaksoisrangaistavuuden kieltoa, ks. tuomion 65–72 kohta).

7. Edellä todetun perusteella voidaan todeta, että EIT:n ratkaisukäytännössä rikostuomion jälkeistä EIS 5(1)(e) artiklan kannalta mahdollista preventiivistä vapaudenmenetystä ei ole pidetty EIS 7 artiklassa tarkoitettuna rangaistuksena, jos tietyt edellytykset ovat täyttyneet. Näiden edellytysten täyttyessä EIT:n ratkaisukäytännössä kansallisen lainsäädännön ei ole katsottu loukkaavan EIS 7(1) artiklan toisessa virkkeessä tarkoitettua taannehtivuuskieltoa. Olennaista tällöin kuitenkin on, että rikostuomion jälkeiseen preventiiviseen vapaudenmenetykseen määrättävän sanotun uuden vapaudenmenetyksen tulee perustua alkuperäisestä rikostuomiosta erilliseen ”lisäelementtiin”, henkilön mielenterveyden häiriöön, jota koskeva arvio on itsenäinen suhteessa alkuperäisessä syyksilukevassa tuomiossa toteutettuun arviointiin (Bergmann v. Saksa, 7.1.2016, 176 kohta). Olennaista on myös, että vapaudenmenetyksen tarkoituksen ja luonteen tulee liittyä nimenomaan objektiivisesti todettuun mielenterveyden häiriöön kytkeytyvään hoitoon ja kuntoutukseen (Bergmann v. Saksa, 7.1.2016, 176 kohta ja Ilnseher v. Saksa [GC], 4.12.2018, 227 kohta).

8. Jos Suomessa alettaisiin valmistella mielenterveyden häiriön perusteella syyksiluetun rikostuomion jälkeen määrättävää turvasäilöä tai vastaavaa koskevaa lainsäädäntöä, sen valmistelussa olisi korostuneesti ja erityisen huolellisesti kiinnitettävä huomiota edellä mainittuun ja muuhun EIT:n ratkaisukäytäntöön, jotta sääntely täyttäisi EIS 5 ja 7 artiklasta samoin kuin EIS 4. lisäpöytäkirjan 7 artiklasta seuraavat vaatimukset, sellaisena kuin niitä on tulkittu ja täsmennetty EIT:n ratkaisukäytännössä. Olennaista olisi muun ohessa arvioida, minkälainen yhteys alkuperäisen syyksilukevan rikostuomion ja myöhemmin määrättävän preventiivisen toimenpiteen välillä olisi, etenkin jos ja oletettavasti kun kysymys kuitenkin olisi tiettyjä niin sanottuja vaarallisia rikoksenuusijoita koskevasta sääntelystä, jotta tuomion jälkeen määrättävä preventiivinen vapaudenmenetys olisi alkuperäisestä syyksilukevasta rikostuomiosta riittävän erillinen. Tämä kysymys on edellä todetusti olennainen EIT:n toteuttamassa EIS 7 artiklaan kytkeytyvässä arvioinnissa. Vastaavasti olisi arvioitava, miten mahdollinen mielenterveyden häiriö, joka oletettavasti ei olisi mielenterveyslain (1116/1990) 8 §:ssä tarkoitettuja tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon edellytyksiä täyttävä, määriteltäisiin ja miten tässä otettaisiin huomioon henkilöä koskeva väkivaltariskin arvio. Luonnollisesti arvioitavaksi tulisivat myös tällaisen vapaudenmenetyksen suhde yhtäältä rikosoikeudelliseen ja toisaalta mielenterveyslain mukaiseen voimassa olevaan järjestelmään samoin kuin sanotunlaisen vapaudenmenetyksen täytäntöönpanoon kytkeytyvät EIT:n ratkaisukäytännössä täsmentyneet edellytykset.

Helsingissä 26.3.2026

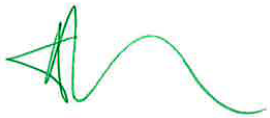

Sakari Melander
OTT, VT, rikosoikeuden professori